

ARTZT TÍMEA

Milbacher Róbert: Keserű víz

Magvető, 2023

A *Keserű víz* – Milbacher Róbert negyedik szépirodalmi alkotása – már címében jelzi, hogy a „dolce vita” helyett az élet küzdelmességéről szól. Az irodalomtudós Milbacher Róbert nagyszabású regénye a történelmi és a családregegy kortárs szövegalkotási eljárásaival is számot vető vállalkozás. A cselekmény két szálon fut, ezeket a szálakat fejezetenként váltogatja, így a Magyar Koronához tartozó Szlavóniában boldogulást kereső telepesek története párhuzamosan bontakozik ki az elbeszélő kísérletével, amely halott nagymamája életének rekonstruálására irányul. Az idősíkokat fejezetenként váltogató regényben az olvasó egyszer a jelen felől szemléli a múltat, a következő fejezetben pedig 1866-ból indul útnak, és a szlavóniai telepesek honfoglalásától érkezik a jelen felé. Mintha oda-vissza pörgetnének az idő kerekét. Erre utal a kötet impozáns borítója is – mely Árvai Juditot dicséri – egy szekérkerékkel az elején.

Milbacher törekszik a hitelességre mind a közösség, mind a családtörténet ábrázolása során, de rengeteg kérdéssel kell szembenéznie. Hogyan írható a 21. században történelmi regény? Hogyan kezelje a személyes érintettségét? Összességében hol ér véget a történetírás, és hol kezdődik a fikció?

A legelső olvasói tapasztalatunk egy tetemrehívás, mely tele van orvosi jelentésekkel. Az első fejezetben az unoka osztja meg velünk én-elbeszélőként személyes tapasztalatait a nagymamáról az orvosi jelentés, azaz a „test” olvasásának a tükrében. A második fejezetben merítkezünk meg a múlt kútjában. A mi-ként megnyilatkozó elbeszélői tudat egy dalmáciai rengetegbe vezet olvasóit, oda, ahová az én-elbeszélő sváb-magyar ősei kitelepültek az 1860-as években. Nem azért, hogy megízleljék a Réka folyó keserű vizét, hanem hogy végre az „ígéret földjére” érkezzenek.

Oravec Imre *Ókontrijával* szemben Milbacher őseinek útja tehát nem külső emigrációba, Amerikába vezet, hanem a Magyar Korona dalmát vidékeire, majd onnan haza a II. világháború idején, hogy – érthetetlen módon – 56' után is Somogy megyében maradjanak. A külső emigráció helyett belső mutat, de hogy a kettő között számottevő-e a különbség, az egy másik könyv tétje lehetne. Az *Elő-*

hang legfontosabb pretextusa Kosztolányi Dezső *Halotti beszéde*, ami azért Máraira is ajtót nyit. A külső emigráció problémakörét Tompa Andrea 2020-ban megjelent *Hazám* c. regényében már kimerítően végiggondolta.

Kosztolányinál maradva a regény kísérletet tesz a fizikai megsemmisülés kijátszására, mind az egyén (a nagymama), mind a közösség (a szlavóniai telepesek) múltjának rekonstruálásával. „Ugyanis, aminek nem sikerül nyelvi alakot öltenie, a teljes megsemmisülés, vagyis a felejtés lesz a sorsa.” A *Keserű víz* megírásának egyik célja tehát az emlékérvés, a nyelvbe zárás. Mivel a test megsemmisül, így az emlékezés legbiztosabb módszere a rögzítés, a könyvbe zárás.

Milbacher a kortárs irodalomban is jártas irodalomtudós és szépíró eredetisége ott érhető tetten, hogy nem rázárja a lapokat a múltra, hanem reflektív (meta)narratívája kaput nyit a múltra, hogy néhány lehetséges múltváltozatot alkosson. Ez a múlt az 1860-as évektől ered, a két világháború között igyekszik a zavarosból információkat kihalászni, és érinti a II. világháború tragédiáit. A telepesek vándorlásának ábrázolása során Milbacher felismeri a párhuzamot a Magyarországról kényszerkitelepipített svábok és a Szlavóniából elüldözött magyar telepesek között. A párhuzamon túl az olvasó számára mégis az a legtragikusabb felismerés, hogy a Szlavóniából „hazatértek” a zsidók otthonait foglalhatták el. Majd „miután az összes elnépteledett zsidó ház megtelt (...) a szlavóniai menekültek többségét ekkor már – a háború után néhány évvel – egy kitelepített sváb falu üresen maradt házaiba költöztették át”. Tehát a szlavóniai magyarokénál és a Magyarországról kitelepített svábokénál is volt keserveesebb sors.

Amikor kielégítően állnak rendelkezésre források és dokumentumok, akkor a regény stílusa a realista-dokumentarista történetírás hagyományával rokonítható, amikor már eleve gyanúsak a források, illetve nincsenek is, akkor hangot kap az ironia. A történetmesélést eredetmítoszok, babonák, bibliai parafrázisok, vizionárius elemek színesítik, melyek a mágikus-realista hagyományokkal teremtenek kapcsolatot.

A regényben rengeteg összefüggés feltáratlan marad a családtörténet vonatkozásában. A múlt-rekonstrukció kísérletének ellenében hat a nagymama titkainak a tiszteletben tartása, ami nem válik erényévé a szövegnek. Borbély Szilárdhoz hasonló etikai alapon dilemmázik a szerző azon, hogy nem tisztességtelen dolog-e mások halálán élésködni egy könyv megírása során. A kíméletesség, a nagymama iránti szeretet és tisztelet sajnos akadálya lett a regény kiteljesedésének: sok a titok, az elhallgatás. Emiatt sem a nagymama személyisége, sem az élettörténete, sem a gondolatvilága nem tárul fel, persze nem is volt ilyen elbeszélői vállalás. Az is felmerül az olvasóban, hogy egy 20. században született fiú unoka mennyire lehet a nagymama élettörténetének restaurátora.

Az időbeli közelség ellenére a 20. századi történet „lyukasabb”, mozaikosabb, mint a telepeseké. Ebből a frusztrációból ered talán az a furcsa ötlet, hogy az elbeszélő valóságlehetőségeket gyárt (azt is elképzeli, hogyan lehettek volna boldogabbak a nagyszülei), majd elveti ezeket a filmszerű forgatókönyveket. Ne feledjük, hogy a házasság egy gazdasági (kényszer)közösség volt ebben az időben!

Miközben a telepések történetében jövünk a jelen felé, és várjuk, hogy a családtörténet jelenéig érkezzünk meg, aközben az olvasásélményünk folyton megszakad, mint egy tv-sorozat befogadása közben, éppen a belefeledkezés szakaszában. A cselekményszálakat fejezetenként váltogató regényszerkezettel – a szintén Margó-díjas – Láng Zsolt *Bolyai* (2019) regényében is találkozhattunk. Lángnál is két szál váltakozott, ám a 19. századi Bolyai-szál messze érdekfeszítőbb volt, mint a hozzá képest teljesen érdektelen 21. századi, amelyben az elbeszélő szerző a Bolyai-regény megírásának körülményeit taglalta. Milbacher szerencsére csak annyira pozicionálja magát, amennyire a reflektív történetírás megköveteli. De szó, mi szó, a befogadót a *Keserű víz* olvasása során is megkísérti a vágy, hogy folyamatában, megszakítások nélkül kövesse végig a történetiszálakat. Láng regényével ellentétben itt könnyebb leküzdeni a késztetést, és tiszteletben tartani az intenciót.

Milbacher köteteit olvasva mindig előkerül a témaválasztás szempontja. Innen nézve a *Szűz Mária jegyese* (2016) és az *Angyali üdvözetek* (2020) sikeresebbnek tekinthetők a *Léleknyavalyáknál* (2018). Amennyiben az olvasó a főhősválasztás szempontjából vizsgálja a *Keserű* vizet, akkor arra a felismerésre jut, hogy a regény világában minimum három-négy, a nagymamáénál érdekesebb karakter akad. Az első Árva-Tóth, a másik a Takács gyerek, a harmadik Gécz József – ők a telepések közül

emelkednek ki; a negyedik a családtörténetben szereplő nagypapa. De az utóbbi élettörténetében is több az elhallgatás, mint a feltárás. Emiatt nem látjuk a nagymama és a nagypapa kapcsolatának a dinamikáját, és ezért válik izgalmasabbá a kisközösség sorsa, a manipulatív szélhámos Géczivel az élen, aki után Árva-Tóth nyomoz.

Milbacher egyébként akkor van elemében, amikor hőseivel nyomoztat, és akkor a legélvezetesebb, amikor mítoszokat és bibliai történeteket parafrázál (mint az első és a harmadik kötetében). A keresztény és a babonás elemek ötvözésekor remekel, ebben a regényben „a Takács gyerek” hitvilágának a megalkotása során. A babonás falusi gondolkodás, a keletkezésmítoszok és az apokrif evangéliumok megidézése az az út, amin érdemes továbbra is haladnia.

Milbacher mindig nagy gondot fordít a nyelvi regiszterek megalkotására. A *Keserű* vízben is jól elkülönül a 19. század eleji és a 20. századi nyelvhasználat. Ez nem kis kockázatvállalás! Ugyanis az egyházi beszédeken edzett Veres Benő református lelkipásztor kifejezésmódját imitáló körmondatok elkötelezett olvasót kívánnak. Olyat, aki tiszteli az irodalomtudós intencióját a veretes nyelv megőrzése iránt. A törökök kiűzését követő kor etnikai és felekezeti sokszínűségének megértése is értelmiségit próbáló feladat, főként, ha az olvasó nem történész. Mindeközben Milbacher nyelvének szépsége, felragyogó képei továbbblendítik az olvasást.

Végül feltehetjük azt a kérdést is, hogy mennyire kínálja fel a *Keserű víz* az allegorikus értelmezést. A karizmatikus és korrupt vezető, Gécz prófétaként tűnik fel, majd látni, hogyan építi ki hatalmát a vallásosság köntösében. Nem létező ellenségekkel ijesztgeti, szeparálja és félelemben tartja az általa uralt közösséget, azaz konkrét politikusokat juttat eszünkbe. Az édes vizet fakasztó hamis prófétát egyszer gecinek nevezi leghűségesebb emberre, a később ellene fordul Árva-Tóth, akit kiszorít a közösségből és maiszóvalélve „megkaraktergyilkol”. A *Keserű víz* tehát nemcsak a reformkortól napjainkig tartó hiábavaló Kánaán-keresésről és a történelmi analógiákról szól, de a belső emigrációról, az egyén és a közösség összetartozásának hiányélményéről is. A címe ellenére Milbacher negyedik regénye nem hagy keserű ízt maga után, összességében sokrétű, sok poétikai kihívásnak megfelelő, és még több értelmezési lehetőségig számot vető alkotás.

